

Ulvens tilbakekomst

– virkning på byttedyr, konkurrenter og åtseletere

Camilla Wikenros

Reetablering av en ulvepopulasjon kan resultere i at viktige prosesser i økosystemet gjenopplives. Andre studier i verden har påvist en mengde direkte og indirekte effekter på andre arter når store rovdyr kommer tilbake. Man kan derfor forvente både atferdsforandringer hos byttedyrene og en regulering av byttedyrenes antall etter gjenetableringen av en ulvebestand i Skandinavia.

En reduksjon i byttedyrbestandene kan også føre til konkurranse mellom ulv og andre rovdyr, samt mellom ulv og mennesker via jakten når disse artene har et felles byttedyr. Bytterester etter ulvedrepte elger kan også komme til å påvirke næringsgrunnlaget for mange åtseletende arter.

Påvirkning

De fleste studier av hvordan store rovdyr påvirker andre arter, har dog blitt gjennomført i store verneområder med lav menneskelig påvirkning på dyrettheter og deres habitater. I Skandinavia har mennesket stor påvirkning på ville arter via jakt og skogbruk. Dette kan medføre at effektene på andre arter etter ulvens tilbakekomst reduseres eller resulterer i andre effekter enn hva som forventes i henhold til tidligere studier.

Ved hjelp av senderutstyrte ulver, gauper og elger i kombinasjon med sporing på snø og automatiske viltkameraer ved ulvedrepte elger har jeg undersøkt hvordan den voksende ulvebestanden påvirker andre arter såvel som mennesker. Dette arbeidet har vært en del av det skandinaviske ulveforskningsprosjektet SKANDULV.

Jaktsuksess hos skandinaviske ulver

Fravær av en reell ulvebestand i en lang periode – fra slutten av 1800-tallet til 1980-tallet – kombinert med at menneskets jakt er den største dødsårsaken i elgbestanden, synes å ha ført til at skandinaviske elger har mistet en del av sin evne til å forsvare seg mot ulv. Dette er årsaken til den høye jaktsuksessen (tre til fem ganger høyere) på elg for skandinaviske ulver sammenlignet med nordamerikanske ulver. Ulvene i Nord-Amerika har betydelig større problemer med å ta elg og mislykkes i 80–90 % av alle jaktforsøk. Den høye jaktsuksessen

hos skandinaviske ulver er heller ikke blitt redusert med tiden. Dette var et uventet resultat med tanke på at ulvens sterke seleksjon for kalver burde favorisere en forandring i atferden hos rammede elgkuer gjennom innlæring.

Elgens naturlige måte å forsvare seg mot rovdyr – ved å stoppe opp og slåss – finner man fortsatt hos nordamerikanske elger, siden ulven aldri har vært borte der. Denne forsvarsstrategien har likevel ikke fungert mot jegere, som jo har vært elgens eneste reelle fiende i Skandinavia i en lang tidsperiode. Aggressiv atferd er derfor for en stor del blitt selektert bort gjennom naturlig utvalg hos våre elger. Det er mulig at også jakt på elg med løshund har bidratt til å forandre atferden hos den skandinaviske elgen. Manglende aggressiv atferd hos skandinaviske elgkuer viste seg også ved merking av nyfødte elgkalver.

Aggressivitet og jaktstrekning

Dette skilte seg markant fra studier i Nord-Amerika, der aggressiv atferd hos kalvførende elgkuer også er svært vanlig mot mennesker. Når ulven nå har kommet tilbake for alvor til Skandinavia, er mangelen på aggressiv atferd en ulempe for elgen, men det har gjort jakten lettere for ulven. Spørsmålet er om den skandinaviske elgen innen overskuelig framtid vil få tilbake sin opprinnelige atferd for å beskytte seg mot store rovdyr, med tanke på at menneskets jakt fortsatt er den dominerende dødsårsaken også innenfor de fleste ulverevirer.

At ulven har lettere for å ta sine byttedyr i Skandinavia enn i Nord-Amerika, gjenspeiles også i ulvenes jaktstrekning etter både elg og rådyr. Jaktstrekningen er generelt kortere enn hva som rapporteres fra nordamerikanske studier. Jakten på elg er også kortere enn på rådyr, og typen byttedyr er faktoren som spiller

Ulvetispes med radiosender. Foto Arne Nævra

størst rolle for lengden på jaktstrekningene. En annen faktor som påvirker, er snødybde – jaktstrekningene er kortere i dypere snø. En forklaring på forskjellene i jaktstrekning når ulven jakter ulike byttedyr, er trolig ulikheterne i vaksomhet og forsvarsatferd mellom elg og rådyr. De lengre jaktstrekningene på rådyr (280 meter i gjennomsnitt) sammenlignet med elg (80 meter i gjennomsnitt), skyldes antagelig at rådyr er raskere enn elg, men også at rådyrene er mer årvåkne mot rovdyr, siden deres primære predator, gaupa, fikk bedre fotfeste i det sørlige og sentrale Skandinavia 30–40 år før ulvens tilbakekomst.

Redusert jaktuttak

Jegernes elgjakt reduseres mer i områder med ulv enn i kontrollområder uten fast ulvforekomst. Dette var påtagelig, til tross for en generell nedgang i avskyting både i og utenfor ulvrevirer. Først og fremst reduserer jegerne avskytingen av elgkuer i ulveområder. En forbløffende rask reduksjon (ca. 50 %) av antallet skutte elger skjedde allerede den første jaktseongen etter en ulveetablering. Dette tyder på at jegerne bevisst har redusert sin jakt for å kompensere for forventede elgfall til ulv, og dermed forhindrer en nedgang i elgbestandens antall. Jaktuttaket minsket til og med noe mer enn nødvendig ut fra beregninger av ulvens uttak i elgbestanden. I visse ulveområder ble jaktuttaket redusert på en slik måte, at man gikk fra et høyere uttak sammenlignet med kontrollområder uten ulv, til å skyte færre elger sammenlignet med kontrollområdene.

I områder der ulv har vært til stede i minst ti år (opptil 25 år), ble det fortsatt skutt flere elger pr. arealenhet sammenlignet med tilsvarende kontrollområder. Forklaringen på dette synes å være at ulvene etablerte seg i områder med høyere elgtetthet sammenlignet med kontroll-

områder. I ulveområder ble i starten jaktuttaket fra jegere redusert, og kan ha resultert i at elgbestanden økte i tetthet. Dermed var det mulig med et større uttak av elg fra jegerens side (sammenlignet med kontrollområder) i en periode også etter etableringen av ulv.

Ingen konkurranse mellom gaupe og ulv

I motsetning til konkurransen mellom jegerens elgjakt og ulvens predasjon på elg har gaupa ikke blitt påvirket av tilbakekomsten av ulv. Gaupa unngår ikke områder med ulv, og en ulvforekomst påvirker heller ikke gaupas overlevelse – hverken for gaupeunger eller voksne individer. Etablering av ulvrevir i områder med senderutstyrte gauper medførte ingen forandring i gaupas valg av yngleplass, og heller ikke for størrelsen på, eller beliggenheten av, deres hjemmeområder. Fravær av konkurranse mellom gaupe og ulv i Sverige kan forklares med at de to artene i hovedsak foretrekker ulike byttedyr i de områder der studien ble gjennomført, og at det var relativt rikelig med byttedyr.

Overraskende nok viste det seg at tilbakekomsten av ulv ikke har ført til mer mat for åtseleterer. Forklaringen er at selvdød elg, og framfor alt slakterester etter jegerens elgjakt, er den største kilden til mat for åtseleterer. Selv om ulvene legger igjen kadaverrester etter seg, har artens reetablering medført at færre elger skytes for å kompensere for ulvenes uttak. Også færre elger selvdør ved nærvær av ulv, i og med at en viss del av de elger som ulven tar, ville ha dødd av sult uansett. Derfor blir netto næringsstilgang for åtseleterer faktisk lavere ved etablering av ulv.

Jevnere tilgang på føde for åtseleterer

Likevel innebærer tilstedeværelsen av ulv at tilgangen på føde for åtseleterer har fått en jevnere fordeling gjennom året, og til og med har

økt under den kritiske perioden på senvinteren da mange arter har lite mat. Senvinteren og våren er også den tidsperioden da åtseleterende arter tar til seg mest av kadaverrestene fra ulvedrepte elger. Dette innebærer at åtseleterer likevel kan favoriseres av etablering av ulv, til tross for at den totale biomassen fra kadavre reduseres gjennom ulvforekomsten. Viltkameraer ved ulvedrepte elger avslørte at rødrev, ravn, mår, hønsehauk og kongeørn var de vanligst forekommende åtseleterer. Dermed er det nettopp disse artene man kan forvente vil favoriseres ved en ulveetablering – med den forutsetning at man ikke tar med i betraktningen effektene av eksempelvis ulvens predasjon på mindre rovdyr som rødrev.

Store rovdyr har mindre effekt på sine omgivelser i områder der mennesket påvirker ulike arters antall og habitat. Dette er helt klart tilfelle i Skandinavia, der mennesker gjennom jakten for en stor del har erstattet ulven som den hovedsaklige predatoren på primært elg. Mennesket erstatter likevel ikke ulvens rolle fullt ut høyst oppe i næringskjeden, men genererer eksempelvis andre atferdsforandringer enn de som tilstedeværelsen av store rovdyr forårsaker – slik denne studien viser.

Camilla Wikenros er forsker ved Grimsö forskningsstasjon ved Sveriges lantbruksuniversitet.